

Fysisk nedslidning: Sjakket som med- eller modspiller?

Af Pia Bang Jensen,
Konsulent hos BAT-kartellet

I en undersøgelse sætter forsker Jeppe Ajslev fokus på fysisk belastning og smerte i byggebranchen. Denne artikel fra BAT giver indblik i undersøgelsens konklusioner med fokus på sjakorganiseringens betydning for fysisk belastning og smerte.

I byggesjakket prioriterer man produktivitet, flow og økonomi højere end fysisk aflastning. Man systematiserer arbejdet og giver folk opgaver, som de er vant til at løse, fordi det gør, at arbejdet flyder bedre. At blive udfordret med nye opgaver eller rotere arbejdsopgaverne for at slippe for at mure op fra grundplan eller være bundmand på et stillads over en lang periode kommer sjældent i første række. For arbejdet skal jo helst gøres så effektivt som muligt, så akkorden kan holdes. Det høje tempo er et vilkår, som ofte kræver, at hensynet til arbejdsmiljø nedprioriteres i branchen.

Dette foruroligende billede af forholdene i byggebranchen tegner forsker Jeppe Ajslev i sin undersøgelse om fysisk belastning, smerte og nedslidning i byggebranchen¹. Og hans konklusioner er klare: Fysisk anstrengende arbejde – fx tunge løft, skub eller træk – er en væsentlig risikofaktor for udvikling af muskel- og skeletbesvær, nedslidning og langvarigt sygefravær. Det er imidlertid ikke kun det fysiske miljø, men også organiseringen af arbejdet i

byggefagene, der har betydning for den fysiske belastning, bygningsarbejderen oplever.

For at undersøge netop arbejdsorganiseringens betydning for nedslidning og smerte, har Ajslev foretaget observationer i otte forskellige byggesjak og lavet interview med 32 bygningsarbejdere fordelt over tre murersjak, to tømrersjak, to stilladssjak og et betonsjak. Ajslev fokuserer på sjakbajsens rolle, på sjakmedlemmernes muligheder for forhandling af arbejdsopgaver og på værdier og hierarkier i sjakket.

Murersjakket

Hos murerne findes der et relativt begrænset antal opgaver og dermed en meget begrænset mulighed for at variere arbejdet. Sjakmedlemmerne har en oplevelse af at kunne bidrage med deres perspektiver og meninger på nogenlunde lige fod, men trods det relativt flade hierarki er der ikke rum for direkte forhandling om arbejdsopgaverne. Dette har muligvis at gøre med den traditionelle arbejdsdeling mellem murere og murerarbejdsmænd, som ser ud til i stor grad at overflødiggøre forhandlingen om arbejdsopgaver; fordelingen er givet på forhånd. Mureren Peter fortæller:

Interviewer: Skal man kunne klare noget for at være murer?

Peter: Jeg vil sige ja, men jeg synes jo også, du lægger i det, om der er en forventning fra de andre om, at man skal kunne klare det. Det er der jo nok. [...] Man kan jo ikke sige: Det der, det slider lidt på min krop, så det vil jeg godt have, du laver. Det er jo sådan lidt tåbeligt, ikke? [...]

Interviewer: Kunne man tænke sig noget jobrotation?

Peter: Det kunne man jo godt, ikke? Men det virker produktionsmæssigt uhensigtsmæssigt.

¹ Jeppe Zielinski Nguyen Ajslev: "Smerte som kollektiv vane – Om bygningsarbejdere og smerte i en agentiel realistisk ramme for en biopsykosocial model". Institut

for Miljø, Samfund og Rumlig Forandring (ESPAC). Roskilde University, Denmark. Oktober 2015.

I Peters sjak bruges altså ikke jobrotation, fordi man har en opfattelse af, at det ødelægger flowet i arbejdet og dermed produktiviteten. Tager man arbejdsmiljøbrillerne på, ser man her en konflikt mellem kropslig hensigtsmæssig fordeling af arbejdet og arbejdets produktive karakter.

Betonsjakket

Hos betonerne har sjakbajsen en noget anderledes rolle. Her er han den helt centrale person i forhold til løbende at fordele arbejdsopgaverne. Det er kutyme, at man tager de opgaver, man får, uden at stille spørgsmål. Povl fortæller:

Interviewer: Har I selv indflydelse på, hvem der får de forskellige opgaver?

Povl: Det er sjakbajsen.

Interviewer: Hvad hvis man så får en opgave, man ikke gider have? Tager man den så bare, eller?

Povl: Det gør man bare, der er ikke noget der, der er jo nogen, der skal lave det.

Variation i arbejdet afhænger af, hvor i byggefasen man befinder sig. Ved selve betonstøbningen har man ofte de samme arbejdsopgaver i længere tid, mens opgaverne varierer mere i andre faser. En central pointe i forhold til fordelingen af arbejdet i betonsjakket er, at når man får stillet en opgave, så udfører man den som regel, indtil den er afsluttet, og man bytter sjældent undervejs. Ud fra produktionshensyn kan dette være ønskværdigt, fordi bestemte medarbejdere har særlig erfaring med at udføre en bestemt opgave, men det kan samtidig betyde, at man får en meget ensartet belastning hen over dagen, hvilket i arbejdsmiljøøjemed ikke er hensigtsmæssigt.

Tømrersjakket

Akkordtømrersjakket har mange ligheder med murersjakket i forhold til at organisere arbejdet, så produktiviteten bliver størst. Til forskel fra situationen hos murerne er sjakbajsen en meget central figur i den daglige fordeling af arbejdet. Det er centralt i medarbejdernes fortællinger, at man i videst mulig udstrækning standardiserer

arbejdet ved at sætte det i system, så hver tømrer udfører den samme opgave så meget som muligt. Derved sparer man tid og skal tænke mindre over, hvordan opgaven løses. Der er en vid udstrækning af specialisering hos dette tømrersjak. Begrundelsen for dette er i høj grad akkorden og ønsket om at kunne tjene mest muligt.

I det andet tømrersjak arbejder man på timeløn. Her er orienteringen en anden både i forhold til sjakbajsens rolle og systematiseringen af arbejdet. Der er dialog i sjakket om, hvordan arbejdet skal løses, og selv for svende anses det for at være i orden at sige fra over for opgaver. Ligeledes er der rum for at skifte opgaver, hvis man gerne vil prøve noget nyt. Gustav fortæller om arbejdets organisering en dag, hvor de netop er blevet "mandet op":

Interviewer: Nu er I lige blevet syv fra at have været 3-4. Hvordan organiserer I arbejdet?

Gustav: Det får Hugger lov til, men hvis det er, siger jeg jo bare: Det kan du selv gøre. Vi gør det sammen. Altså så har Mads lavet tag på den anden bygning. Så ville Hugger gerne lave det på C'eren, så får han lov til det. Jeg gider ikke lave tag. Jeg synes det er sjovt at lave gips [...]

På trods af muligheden for at skifte opgaver afhængigt af interesse og lyst har sjakket dog stadig fokus på, at jobrotation ikke skal lede til spild af tid.

Stilladssjakket

Hos stilladsarbejderne findes der, som hos murerne, et begrænset sæt opgaver; enten er du bundmand eller topmand. Og de to sjak, Ajslev har undersøgt, bytter sjældent opgaver. Igen argumenteres der med, at man arbejder hurtigst og tjener flest penge, når man kender sin plads og har en rutine med den. Det ene sjak adskiller sig dog væsentligt fra det andet i kraft af stort fokus på arbejdsmiljø: Her vil man ikke gå på kompromis med det fysiske arbejdsmiljø i forhold til brug af tekniske hjælpemidler og løft af tunge byrder. Charlie fortæller:

Interviewer: Du snakkede lidt om, at der er nogen, der bruger den der frihed til at bestemme, hvor hurtigt man vil arbejde og hvor mange penge man vil tjene, til bare at styrte derudaf. Hvad tænker I?

Charlie: Jeg tænker bare, at vi har det tempo, vi har. Der er ikke mere i det end det, altså. Der er folk i firmaet, der fx ikke holder frokost. Det synes jeg jo er fuldstændig hjernedødt. Vi har det tempo, vi har, og arbejder ud fra det. Det kommer også an på, hvor let og svært, det er.

Sjakkets og sjakbajsens rolle i forhandling og fordeling af arbejdet

Uafhængigt af hvilket fag man arbejder i, har sjakkets indflydelse på arbejdet altså grænser. Fra beton'er og tømrere med mere tydelig og hierarkisk ledelse, over murere med en formel formand men mere ligeligt fordelt medbestemmelse særligt blandt erfarne medlemmer af sjakket, og til stilladsarbejdere, der arbejder uden formand. Prioriteringerne for organiseringen af arbejdet i sjakkene, undtagen det stilladssjak, hvor der er særligt fokus på arbejdsmiljø, gør at den frihed, man som akkordsjak har til at planlægge arbejdet, i stor udstrækning bruges til at systematisere og effektivisere arbejdet. Man tager kun hensyn til den fysiske belastning i arbejdet i den udstrækning, at det gavner flow, produktivitet og indtjening.

På samme tid pointerer Ajslev, at sjakkets ret til selvstyre eller frihed til organisering bliver en måde, hvorpå arbejdsgivere bevidst eller ubevidst kan fraskrive sig ansvaret for, at folk arbejder hårdt fysisk, "mander ned" eller ikke anvender tekniske hjælpemidler. En funktionæransat betonformand siger:

"Jeg prøver at sige til folkene, at de skal deles om arbejdet. Men jeg vil sige, fra ordren og til hvad de gør – det er en anden sag."

Formanden antyder her, at han anser sig selv for magtesløs, når kollegerne går for meget til den,

men her understreger Ajslev, at hensynet til kroppen aldrig kun kan blive medarbejdernes ansvar. Hvis ikke det fra ledelsens side signaleres, at arbejdsmiljøet har højeste prioritet, skabes der ikke rum for, at medarbejderne kan sætte tid af til at bruge de tekniske hjælpemidler eller lave rotation i arbejdsopgaverne for at mindske den fysiske belastning. Og på den måde fastholder ledelse og medarbejdere hinanden i en dårlig spiral, hvor effektivitet og produktivitet prioriteres frem for alt.

Værdier og hierarkier i sjakket og betydningen for fysisk belastning

Ifølge Ajslev har hierarkiet og samarbejdet i sjakket stor betydning for den fysiske belastning. I forhold til fordeling af arbejdet spiller anciennitet og erfaring en stor rolle for, hvor meget der bliver lyttet til én, når opgaverne skal løses. Det betyder også, at der er en generel tendens til, at unge og særligt lærlinge befinder sig nederst i hierarkiet, og at de har mindre at sige i forhold til fordelingen af arbejdet. Tømreren Albert fortæller:

Interviewer: Er det hårdere opgaver, de lorteopgaver, du snakker om?

Albert: Ja, lorteopgaverne er nok lidt mere slæbearbejde. Det er lidt blandet, hvad lærlingene får lov til. Det kan være lidt hårdt for nyuddannede. Vi slæber nok lidt mindre med nogle år på bagen, men planlægger lidt mere, kigger lidt på tegninger.

Ifølge Ajslev er det almindeligt, at lærlinge får en stor andel af "lorteopgaverne" og bliver sat til at slæbe ekstra. I citatet er det underforstået, at sådan har det altid været, og dette er ifølge Ajslev et af paradokserne ved muskel- og skeletbesvær: Virkningen (smerter) viser sig først meget senere end påvirkningen (belastningen). De unge befinder sig nederst i hierarkiet og påtager sig de belastende arbejdsopgaver, fordi "sådan har vi altid gjort" i branchen. Konsekvensen er, at dem, der var unge for tyve år siden og blev meget belastede, i dag oplever smerter, som enten får

dem til at forlade faget tidligt eller gør dem tilbøjelige til selv at give nutidens unge generation de belastende opgaver.

Muligheder for handling

At ændre på arbejdets organisering i sjakket, på at effektivitet går forud for hensynet til kroppen og på at unge udfører det hårdeste slæbearbejde, er ikke enkelt men kræver lang tids opmærksomhed. Men erfaringer fra Ajslevs undersøgelse viser, at nogle sjak arbejder mere hensigtsmæssigt end andre. Baseret på disse erfaringer peger han på en række områder, hvor man kan sætte ind. Han foreslår blandt andet:

- Skab rum for diskussion: Tag emnet op i AMO'en og arbejd sammen – både ledelse og medarbejdere – om at ændre tingene.
- Analyser incitatmentsstrukturer i sjakket og virksomheden: Hvor kommer presset til at arbejde uhensigtsmæssigt fra? Traditioner, aflønningsform, faggrænser, tilgængelighed til hjælpemidler osv. Lav ud fra dette en strategi om, hvordan der kan skabes rum for hensynet til kroppen.
- Bryd med traditioner: Gør det legitimt at stille spørgsmål ved måden, tingene gøres på, og gør det ok at sige fra.

BAT foreslår

På baggrund af Ajslevs undersøgelse har BAT en række forslag til at forebygge den fysiske belastning og nedslidning, der findes blandt bygningsarbejdere.

- Hold fast i, at arbejdsgiveren har pligt til at sikre og kontrollere, at arbejdet udføres sundhedsmæssigt fuldt forsvarligt.
- Vælg en arbejdsmiljørepræsentant og støt ham eller hende.
- Arbejdsmiljørepræsentanten og kollegerne skal blive ved med at motivere arbejdsgiveren til at fokusere på forebyggelse af fysisk belastning og nedslidning, fx via dialog i AMO'en.

- Tag kontakt til din lokale fagforening, BAMBUS, eller BAR/BFA, hvis du har spørgsmål eller problemer med arbejdsmiljø og fysisk nedslidning.
- Fysisk belastning, nedslidning og smerte skal være et fælles anliggende. Smerter er noget, man taler om og håndterer i fællesskab på arbejdspladsen.
- Tænk at der altid findes en løsning – hvis man søger længe nok og gør forebyggelse af MSB til et fælles anliggende.

Hvis du vil læse mere:

- Jeppe Zielinski Nguyen Ajslev: *Smerte som kollektiv vane. Om bygningsarbejdere og smerte i en agentiel realistisk ramme for en biopsykosocial model*. Institut for Miljø, Samfund og Rumlig Forandring (ESPAC) Roskilde University, Danmark. Oktober 2015.
- Avisen.dk 29. oktober 2015: *Vi må tænke radikalt anderledes, hvis der skal bedre forhold på byggepladserne*. Af Lærke Øland Frederiksen

Overblik over artiklerne

I en ny undersøgelse sætter forsker ved Roskilde Universitet, Jeppe Ajslev, fokus på fysisk belastning og smerte samt forekomsten af muskel- og skeletbesvær (MSB) i byggebranchen. Hans resultater viser, at rigtig mange bygningsarbejdere oplever smerter hver dag eller flere gange om ugen, og at mange oplever det som normen og kulturen i branchen at ignorere smerter, tage på arbejde med smerter og tage smertestillende medicin.

I to artikler giver BAT en introduktion til undersøgelsen:

- Artiklen "Smerte som vane?" fokuserer på tilværelsen som bygningsarbejder og smerten som centralt omdrejningspunkt heri.
- Artiklen "Fysisk nedslidning: Sjakket som med- eller modspiller?" fokuserer på fordelingen af arbejde og kulturen i byggesjakket, og hvad det betyder for oplevelsen af smerte i arbejdet.

BAT-kartellet december 2016.